BOJAN SAVIĆ OSTOJIĆ

NE DATI SVE OD SEBE

pred Sioranovim Sveskama

Da bismo ostavili utisak iskrenosti,
možda ne treba ništa da objavimo za života.
SIORAN, DECEMBAR 1964.

Moram priznati da u Sioranovim *Sveskama* obožavam fragmente u kojima autor, s tipičnim samoprekorom, konstatuje kako već neko vreme nije napisao ni reda. Taj očiti, uporni oksimoron pokazuje da je Sioran svoje beležnice najpre shvatao kao mesto na kojem će se odmoriti od svakog književnog projekta. Među beleškama se, paralelno, javlja savet da ne treba pisati za druge, da olovku u ruci treba držati kao da se nikakva buduća knjiga nema u vidu. Ovo pisanje bez cilja i „za svoju dušu" konstanta je kod svih sveskopisaca važnih i za Siorana, od Lihtenberga do Valerija preko Žubera, koji je tu ideju shvatio toliko ozbiljno da iz svojih svezaka nije objavio ništa. Ali Sioran u svojoj teoriji ide korak dalje od njih te se u jednoj belešci iz 1966. pita da li je moguće iz pisanja izbrisati bilo kakvu namenu, bilo kakvu publiku, makar ona bila pisac sam: „Ako ne pišemo ni za koga, čak ni za sebe, zar to ne bi bio jedini način da pristupimo istini i da je izrazimo? (da se dovedemo u ravan sa stvarnošću?)"

U navedenom fragmentu nema lične zamenice. Rečenicu nosi infinitiv, savršen način za izražavanje bezličnosti kojoj Sioran stremi. Jer uporedo s ukidanjem svake moguće publike, on želi da ukine i sebe samog. Između 1957. i 1972. decidno radi na tome da iz svojih tekstova protera svako „ja", da ga zameni bezličnim „mi" (franc. *on*) ili da ga zabašuri uz pomoć nekog drugog lakonskog rešenja koje nudi francuska gramatika. Na spoljašnjem planu, zauzvrat, trudi se da samog sebe više ne doživljava kao pisca. „Ja nisam pisac", piše 1969, „jer ne volim da pišem. Ne tražim 'istinu' već *realnost*, onako kako za njom traga pustinjak — koji je napustio sve da bi je našao." Ako ga ko pita da li na nečemu „radi", odgovara ili sa otvorenim prezirom ili postiđeno, kao u ovom zapisu s kraja 1968: „Niti pišem niti radim, i kad to priznam, niko mi ne veruje. Uostalom, veoma

je teško drugima objasniti [...] da mi je postalo mrsko da 'proizvodim', da se 'pokazujem', da budem 'vidljiv', da svako izražavanje potiče od 'spoljašnjeg čoveka', da sam istupio iz carstva delovanja."

I tako Sioran „pisac" koji želi da sebe potpuno izbriše iz svojih „dela" (navodnici su autorovi) savršenu formu za svoj manevar nalazi u sveskama. Beleške nemaju nikakve veze s „intimnim dnevnikom", a uporedo, iz njih je horizont dela unapred izbrisan. Ove sveske nemaju ništa zajedničko s „pripremnim beleškama". One svojom neobavezujućom formom zaobilaze bilo kakvu funkciju. Ispunjavaju se neredovnim ritmom koji, kao i kod Lihtenberga ili Kolridža, diktira prokrastinacija. Sioran je čas kudi čas hvali („Sve što je u meni *dobro*", piše u prvim sveskama, „potiče iz moje lenjosti".). Struktura teksta kakvu nameće sporadičnost beleženja u svesku Sioranu omogućava da iz svog pisanja postepeno izbaci tezu. A potom, s vremenom, da postane sumnjičav uopšte prema *temi*.

Treba imati na umu da prve Sioranove sveske datiraju iz perioda kada je pretežno pisao eseje (*Istorija i utopija*, *Pad u vreme*). Sveska Siorana vraća fragmentu kao formi, u kojoj se već okušavao u *Suzama i svecima* ili *Silogizmima gorčine*. Ali fragment unutar sveske nema veze s fragmentom-aforizmom koji je Sioran gajio na tragu moralista poput Labrijera i Larošfukoa: to nije fragment koji lomi već koji lepi. *Sveske* pružaju diskontinuitet, ali istovremeno i ideju toka, baš zato što njihova jedinica pisanja nije fragment već stranica. Sioran će s vremenom usvojiti pravila ovog skloništa od književnosti i svoje knjige koje su nastajale od 1972. nadalje, *O nezgodi zvanoj rođenje*, *Čerečenje* i *Priznanja i anateme*, urediti po uzoru na sveske. Jedan od prvih eseja koje će organizovati rasuto, u vidu beležaka, nazvan je *Susreti sa samoubistvom* i čitalac njegovu uzbudljivu genezu može pratiti u *Sveskama*. U tekstu, koji je gotovo u potpunosti zasnovan na beleškama nastalim prilikom letovanja u Talamanki, može se pratiti napuštanje forme eseja.

Fragment se u Sioranovom pisanju može shvatiti ujedno i kao savršena forma za odustajanje (od pisanja) i kao najbolje sredstvo da se iznese istina trenutka, odnosno gest beleženja. U fragmentu, zapisivanje definitivno ima prevlast nad pisanjem. Kao čitaoca, fragment Siorana fascinira kao gotov i željen proizvod, a ne kao krnja posledica opširnijih, izgubljenih tekstova. Ovako se osvrće na Epikurovu reputaciju: „Epikur je napisao više od trista knjiga! Sreća te su izgubljene! Najveći od svih mudraca bio je skriboman! Kakvo razočaranje" (decembar 1964). U nizanju fragmenata na stranici ne postoji ni prividno nužni, uzročno-posledični tok, ne postoji kontinuirano mišljenje, a kamoli razrada. Postoji samo niz intuitivnih uvida koji se, bez međusobne veze, sporadično, u neprekidnom prezentu,

podastiru jedan za drugim, ne zazirući od ponavljanja i protivrečnosti. Ilustracije radi, povodom jednog od zapaljivih fragmenata do kojeg je došao u sveskama, „Voleo bih da sam dželatov sin", Sioran 1969. daje sledeći komentar: „Neko će reći da je to provokacija, igra rečima ili ko zna šta. Šta je ona za mene? Istina, ali istina trenutka, istina raspoloženja, koja nema stalni karakter već je spontano proistekla iz stanja u kojem sam bio kad sam je *osetio*." Fragment će kasnije biti objavljen u knjizi *O nezgodi zvanoj rođenje*.

Korak po korak, sveske oslobađaju Siorana od forme elaboriranog eseja u kojem „treba održati privid strogosti na štetu unutrašnje istine" (februar 1969). U isti mah, natuknice iznete u sveskama bliže se filozofsko-spisateljskom idealu na koji se Sioran i pre svezaka pozivao, a to je *ideal nedorečenosti*. „Pisati samo kada je nužno", beleži u julu 1965. i dodaje: „Izvežbati se u ćutanju. *Ne dati sve od sebe*." To je još jedan od oksimoronskih naloga koji od pisca zahteva da se „utaji", da se ne „ostvari" i da veći deo onoga što ume naprosto ne pokaže. Uzori na koje se Sioran redovno poziva jesu Epikur, Heraklit i Paskal; ali i Šopenhauer, Niče i Valeri. Iako se prema poslednjima postavlja kritički, ti pisci su ga formirali, a fragment je bio njihova povlašćena forma. Zahtev za nedorečenošću proističe iz prirode fragmenta, forme koja želi da u isti mah sintetiše i nagovesti, da obuhvati i podstakne. Sioran želi da se elaboracija odvije u duhu čitaoca, a da on samo, što preciznije, postavi jednačinu.

Sasvim je, dakle, prirodno što se u ovom kontekstu Sioran poziva na hinduističku i budističku doktrinu. Prvenstveno su za njega značajne Bagavadgita, Mahabharata i Upanišade; još važniju literaturu predstavljaju svedočanstva o Budinom životu i zbirke koana, izreka ranih kineskih i japanskih budističkih sveštenika. Ali ovo izraženo i dugotrajno interesovanje pokazuje da iza Sioranovog odbijanja uloge pisca zapravo ne stoji nikakvo samounižavanje već veća ambicija. Umesto da bude samo „pisac", Sioran želi da bude prepoznat kao „mudrac". Mudrac je prema njemu neko ko traga i kontemplira, ali govori malo, uzdržava se od opširnosti, skroman je, odbija sva iskušenja slave i gadi se iskušenja da ima učenike. Svaka manifestacija je za mudraca neprihvatljiva, svaki lični upliv je nedobrodošao, a „proizvodnja" treba da bude skrivena od javnosti. Njega ne zanima pesnička veština, ne zanimaju ga „filozofski problemi" već se bavi neposrednim raščitavanjem sveta. „Kad god se nađete pred tekstom koji je isuviše dobro napisan", kaže se u belešci iz 1963, „znajte da nemate posla sa mudracem."

Sliku i priliku mudraca Sioran nalazi u onim piscima koji se za života nisu pročuli, koji su za sobom u najboljem slučaju ostavili samo glasinu.

U Sioranovom panteonu neostvarenih počasno mesto dobijaju njegovi zemljaci. Za filozofa Mihaja Šoru piše u januaru 1967: „Jedini *mudrac* iz moje generacije. Mudrost je verovatno stekao rođenjem, ali u dobroj meri su joj doprinela i zbivanja. Da je ostao u Parizu, pisao bi knjige, napravio univerzitetsku karijeru, sve u svemu, bio bi poput tolikih drugih; ali tamo, tokom dvadeset godina ćutanja — i to kakvog! — shvatio je stvari koje ne bi mogao ni da nasluti da je ostao ovde. Ko kaže da je promašio život, nema pojma. Zapravo smo ga promašili mi koji slovimo za uspele." Sioran ceni svakoga ko nije pošao putem slave, makar tome kumovala i cenzura ili komunistička opresija; fascinira ga sve što je otišlo u vetar, a naročito sudbina čoveka koji je prošao pored svog dara. Među velikim „gubitnicima" navode se i prijatelji, Mirča Zapracan, Sorin Pavel, Petre Cucea, o kojima 1971. beleži: „tako tipični predstavnici mog plemena! Nedovršeni životi koji [...] nisu mogli — bolje rečeno: nije im bilo suđeno da se ostvare — možda da bi ostali u skladu sa genijem neostvarenog naroda, da bi ostali verni urođenoj, iskonskoj jalovosti." S druge strane, svaka shvaćenost, afirmisanost nekog pisca signal je da nije u pitanju mudrac. Kada je Beket, Sioranov prijatelj, dobio Nobelovu nagradu, kako mu je filozof nedorečenosti u sveskama „čestitao"? „Kakvo poniženje za tako gordog čoveka! Kakva žalost, biti shvaćen!"

Ova antifraza zvučala bi kao retorička bravura da je Sioran ne primenjuje i na sebe samog. Posle smrti Lisjena Goldmana, zemljaka koji mu je postao „neprijatelj broj jedan" zato što je širio glas da je antisemita, Sioran piše u oktobru 1970: „Nikada mu nisam istinski zamerao. U tajnosti sam bio srećan što me je učinio odbojnim; da nije bilo njegovih kleveta, bio bih prihvaćen [...]. Da nije bilo njega, moj život bi od 1950. krenuo sasvim drugim tokom. Možda sam čak mogao da napravim... univerzitetsku karijeru. Ali on mi je svuda stao na put, jer je bio sveprisutan i moćan." Da nije bilo Goldmanovih intriga, kako kaže Sioran: „napisao bih tezu, koja bi, kao svaka teza, bila nečitljiva" i zaključuje kako „uvek treba biti zahvalan svojim neprijateljima".

Iz ovog fragmenta se vidi da se Sioran ovim obeshrabrivanjem delimično borio protiv svoje agresivnosti i žučne prirode. Čitav niz zapisa svedoči o nastojanjima da, pozivajući se na istočnjačke doktrine, savlada želju za osvetom ili momentalnim napadom. Sveske dobijaju terapeutsku funkciju, kao što budizam dobija ulogu otrežnjujućeg sredstva u svakodnevnom životu. Prilikom jedne nezgode kod frizera, kada oseća da nadolazi bes pa se suzdržava od eksplozije, Sioran beleži: „Izgleda da nije bilo sasvim beskorisno čitati budističku književnost: mora da sam tu naučio ponos zbog savladavanja sopstvene prirode."

„Sopstvena priroda“ često se u sveskama naziva i „stari ja“ („vieil homme“) ili „ton slavnih dana“ („le ton des grands jours“). Ovim formulacijama Sioran se osvrće na svoju mladost, njenu nepromišljenost i vitalnost od kojih se u sveskama ograđuje. To čini delom zato što je ostario, ali i zato što su ga u mladalačkom dobu fascinacije odvele ka problematičnim opredeljenjima. Sioranove dvadesete godine, kada je objavio prve knjige i napustio Rumuniju, ključan su period za razumevanje njegovih poetičkih postulata.

Epizode iz mladosti, prvi trenuci u sveskama koje Sioran precizno vremenski situira, obuhvataju reminiscencije na boravak u Nemačkoj i fragmente posvećene odnosu sa Gvozdenom gardom. Sioran je tridesetih godina najpre kritikovao, pa simpatisao ovaj profašistički i antisemitski pokret koji je osnovao Korneliju Kodreanu (pod imenom Legija arhanđela Mihaila). Posle njegove smrti nasledio ga je Horija Sima, koji je 1940. uspeo da se nametne u pronemačkoj vladi generala Antoneskua. Mnogi Sioranovi prijatelji i kolege sa univerziteta bili su članovi Gvozdene garde. Mirča Elijade je pisao agitatorske tekstove i bio veoma aktivan član, kao i Konstantin Nojka, dok se Jonesko držao po strani. Iako nije bio formalni član Garde, Sioran je bio fasciniran Kodreanuovom personom i političkom programom. Ta fascinacija je dovela i do objavljivanja knjige *Preobraženje Rumunije* (*Schimbarea la față a României*, 1937) koja zagovara nacionalno buđenje Rumuna.

O svom boravku u Nemačkoj (u Berlinu, Drezdenu i Minhenu, 1933–1935), Sioran se u sveskama izražava lapidarno i s krajnjom odbojnošću. Ograđuje se, ali nikad ne saopštava otvoreno od čega. O fascinaciji Nemačkom govori: „Kad bih je jednog dana potanko opisao, zatvorili bi me u ludnicu i kaznili *zato što sam bio lud*.“ Berlin je za njega s jedne strane podsećanje na trenutke krajnje ekstatičnosti i nalete euforije („bio sam na korak od toga da postanem svetac“), a s druge poprište „vanvremene tuge“. Ali to je pre svega period kada je Sioran bio fasciniran fašizmom. Ovu ocenu treba izneti bez uvijanja, bez ikakvih relativizacija i svođenja, na primer, na oduševljenje hitlerovskom estetikom. Treba dodati da je kod Siorana fascinacija fašizmom bila kratkotrajna te da je u njegovom kultu sile on pre svega tražio model za vladavinu u Rumuniji. „Neki će pomisliti“, piše u decembru 1933. prijatelju Petruu Komarneskuu, „da sam postao Hitlerov sledbenik iz oportunizma. Zapravo, u toj doktrini postoje neke realije koje mi se dopadaju i ubeđen sam da bi diktatorski režim mogao da uguši, ako ne i uništi [rumunski] autohtoni ološ. U Rumuniji bi samo teror, brutalnost i beskrajni nemiri nešto mogli da promene“ (*Manie épistolaire*, izabrana pisma, prir. Nikola Kavajes, Galimar, 2024, str. 78).

U ovom izdanju *Svezaka*, ovaj uvid u Sioranovu političku personu veoma je sveden. Ali u rukopisima mnogo je češće komentarisao i Hitlera i Gvozdenu gardu, uvek u kritičko-pokajničkom registru. Priređivačica Simon Bue rešila je da većinu tih osvrta ne uvrsti u izdanje. Imajući u vidu trenutak objavljivanja *Svezaka*, sredinu devedesetih godina, kada je do francuskih čitalaca došlo *Preobraženje Rumunije* i donelo prvo političko prevrednovanje Siorana, Simon Bue je svojim izborom nastojala da očuva Sioranovu reputaciju.

Međutim, i ovo što je objavljeno čitaocu pruža određene ključeve za razumevanje posledica te fascinacije. Sioran iz pedesetih gaji sklonost ka samoporicanju i brisanju svakog političkog angažovanja. I sam je bio svestan tih posledica, pa beleži 1969. upravo povodom Gvozdene garde: „Posledice koje sam izvukao nakon jednog pukog mladalačkog oduševljenja bile su (a i dalje su) toliko nesrazmerne da sam posle njega postao nesposoban da se založim za neki cilj, makar on bio neofanzivan, plemenit ili bog te pita kakav." Kratkotrajna fascinacija fašizmom i Gardom imaće dalekosežne posledice po njegovo pozicioniranje i na neki način će stvoriti onog Siorana koga poznajemo. Ubuduće će njegovo načelo postati sveopšti skepticizam.

„Mladalačko ludilo", kako ga sam predstavlja, može čitaocu rasvetliti Sioranov kasniji negativni odnos prema Nemcima i prema Rumunima, kao i blagonaklonije opaske o Jevrejima. Ujedno, može dati ključ za generalizujuća zapažanja o narodima i mentalitetima, što je najupečatljivija stilska odlika *Preobraženja Rumunije*, a što se, u vidu anegdota, javlja i u *Sveskama*. U periodu koji sveske pokrivaju Rumunija, iako se nalazi iza gvozdene zavese, zaista se preobražava. Između 1956. i 1965. odvija se postepena destaljinizacija, a dolazak Čaušeskua na vlast u martu 1965. donosi izvesnu liberalizaciju, naročito u kulturnom polju, koja traje do 1971. Građanima je olakšano putovanje u inostranstvo. Sioran se 1966. ironično osvrće na taj fenomen: „Efekat 'liberalizacije' u Rumuniji: ljudi se bacaju na bilo koju knjigu, samo da nije propaganda. Ali čekaju ih neizbežna razočaranja. Tako je *za nedelju dana prodato šest hiljada* primeraka *Fenomenologije duha*." U međuvremenu, mnogi intelektualci koji su osuđeni na ogromne zatvorske kazne bivaju pomilovani. Konstantin „Dinu" Nojka, filozof osuđen na 25 godina zato što je objavio *Istoriju i utopiju* i održavao prepisku sa Sioranom, pomilovan je u avgustu 1964. (Uvodni tekst iz ove zbirke, „O dva tipa društva", s podnaslovom „Pismo dalekom prijatelju", zaista je bilo pismo upućeno Nojki, koje je zaplenila komunistička cenzura.) Već tokom 1965. Siorana počinju da posećuju stari prijatelji, Sorana Copa, Marijana Šora, Nikolae Arđintesku-Amza. Pred kraj *Svezaka* Sioran dirljivo opisuje

susret s Dinom Nojkom, 1972, prvi posle četrdeset godina: „Ne ide mi u glavu da smo živi. Čini mi se kao da se susreću dve sablasti."

Ali među posetiocima ima mnogo neznanaca i agenata Državne bezbednosti (*Securitatea*) koja je u „liberalnom" periodu aktivnija nego ikad. Među onima koji se ovde pominju, mogao sam utvrditi da su agenti bili pisci Virgil Georgiju, Aleksandru Paleologu i novinar Aleksandru Kaprariju. Simptomatično je da su svi oni pre 1965. bili u zatvoru ili na poternicama Državne bezbednosti kao neprijatelji režima. Sioran ni u rukopisnim sveskama ne spominje doslovno Sekuritateu. To je zasigurno mera opreza jer je bio svestan da ga prate. Nedavno je jedan rumunski novinar izneo konjekturu da je posle liberalizacije Sioran razmatrao da poseti Rumuniju, od čega je odustao pošto je Kaprariju objavio svedočanstvo o alkoholizmu Ežena Joneska. Moguće je da se Sioran plašio da će upravo Sekuritatea Francuzima rasvetliti epizode njegove pređašnje vezanosti za fašizam i Gvozdenu gardu, pa se držao na oprezu.

Sve u svemu, iako mu to paradiranje zemljaka uopšte nije po volji, Sioran susrete sa starim prijateljima koristi da se ponovo posveti razmišljanjima o rumunskom mentalitetu. „Mađarska postoji ili je postojala", piše 1971, „Rumunije nije bilo niti je nema. Zbog toga se povodom nje može samo reći: *nesreća da se bude Rumun [le malheur d'être roumain]*." Deklarisan kao apatrid, Sioran ipak oseća duboku mentalnu povezanost sa svojom zemljom. To najbolje pokazuje činjenica da je naizmenično napada i ganutljivo komentariše. Tragove rumunskog ili opštebalkanskog „kolektivnog ništavila" Sioran nalazi u sopstvenoj psihologiji. „Vulgarni skepticizam" sunarodnika zvuči mu, u većoj meri od filozofa ili bilo kog kulturnog uzora, kao najprirodniji izvor njegovog ličnog skepticizma.

Za Sioranov skepticizam takođe se može reći da je, ako ne „vulgaran", onda u najmanju ruku ekstreman ili divlji; on mu se posvećuje sa strašću svežeg preobraćenika. Kao sin pravoslavnog sveštenika koji je rano obznanio svoje bezbožništvo, Sioran održava veoma ambivalentan odnos prema hrišćanstvu. Da je od njega pošao, vidi se u literaturi i leksici koju koristi: kao štivo dominiraju Stari Oci, Eklezijast, Poslanice Svetog Petra, a posebno mesto dobijaju dela mistika, naročito Majstora Ekharta. U vokabularu hrišćanski podtekst upada u oči na prvi pogled: dominantni pojmovi su „otpadnik", „krivica", „žaljenje", „strah", uz brojne apostrofe „Gospode", „Bože" i natuknute molitve. U jednom neobjavljenom zapisu iz 1962. (sveska V) Sioran čak kaže: „Molitva je jedini 'žanr' u kojem bih želeo da briljiram."

Ipak, Sioranova najčvršća veza sa hrišćanstvom jeste muzika. Čim pusti ili na ulici čuje Bahove *Goldberg varijacije* ili Hendlovog *Mesiju*, dođe mu

da se rasplače. Možemo grubo izneti ocenu da je „u duši" Sioran ostao hrišćanin ili makar agnostik, dok se na racionalnom planu preobratio u skeptika prema svim religijama. Religioznost, kao nezaobilazan element njegovih tekstova, baca dodatno svetlo na njegovu ličnu dihotomiju „fasciniranost/sumnja" među kojima on ne želi decidno da preseče.

„Dokle god makar i jedan bog stoji na nogama, čovekov posao nije završen", beleži 1963. u fragmentu koji će se kasnije naći u *Priznanjima i anatemama*. Sasvim je očekivano što ovakva izreka može naći savršenog antipoda u sveskama, poput ovog iz 1969: „Očigledno je da je Bog bio rešenje i da nikada nećemo naći nijedno koje bi bilo tako zadovoljavajuće." Ta nepročišćena sumnja postaje neka vrsta obrnute religije koja ne gubi na silovitosti i koja se ne iscrpljuje ni kada sumnja u sebe samu. Nerazrešavanje protivrečnosti tog skepticizma jedan je od Sioranovih aduta i on ne propušta priliku da se našali na svoj račun: „Volim prirodu — a živim u velegradu; užasavam se stila, a nadzirem svoje rečenice; savršeni sam skeptik — a pretežno čitam mistike... i tako bih mogao unedogled." (1969)

Ekstremni derivat Sioranovog skepticizma jeste pobuna protiv rođenja. Pretvorena u koncept, ona je bila glavni podstrek za knjigu *De l'inconvénient d'être né,* u srpskom prevodu *O nezgodi zvanoj rođenje*. Da je reč o dugotrajnoj ličnoj opsesiji, svedoči i jedan od neobjavljenih fragmenata iz pedesetih: „Nikad se nisam oporavio od svog rođenja." U sveskama se može pratiti progresija ovako intoniranih fragmenata, koji počinju najčešće u registru vica, a potom se zgušnjavaju i shvataju ozbiljno. U čitavom konceptu važnu ulogu igra i Sioranov antinatalizam i želja da u starim tekstovima i predanjima ukaže na genealogiju tog fenomena.

Struktura knjige *O nezgodi zvanoj rođenje* pokazuje koliko su sveske, koje su najpre služile kao sklonište od produkcije, postale važne za Sioranovo pisanje. U sveskama možemo pratiti genezu te knjige, od radnog naslova „Zabluda rođenja", od koncipiranog eseja do razbijanja svake linearnosti, to jest svođenja eseja na niz afirmacija ili, kako je Sioran voleo da kaže, „uzvika" („exclamations"). *O nezgodi zvanoj rođenje* je prvi potpuno svesni proizvod ovih svezaka po tome što jednu generalnu i opsesivnu temu nastoji da izrazi nizanjem fragmenata među kojima ne postoji diskurzivna već intuitivna nit. Ova želja se na nekoliko mesta u sveskama pojavljuje, ali možda najubedljivije u svesci XX (krajem decembra 1968): „Uhvatiću se za ove sveske, jer mi je to jedini dodir s 'pisanjem'. Mesecima nisam napisao ništa. Ali ima nečega dobrog u ovoj svakodnevnoj vežbi, jer mi omogućava da se približim rečima, da se otresem svojih opsesija i hirova: i suštinsko i nesuštinsko biće u tom pisanju ravnopravno zastupljeni.

I tim bolje. Jer nema ničeg suvoparnijeg i beznačajnijeg od jurenja za 'idejom'. Ono *beznačajno* takođe treba da ima pravo građanstva, tim pre što se preko njega dolazi do suštinskog."

Sioranov postupak mogao bi se, među sveskopiscima XX veka, uporediti s radom Ludviga Hola u njegovim *Beleškama ili O pomirenju bez žurbe* (*Die Notizen oder Von der unvoreiligen Versöhnung*) ili, možda još ubedljivije, s pripovestima Marine Cvetajeve bazirane na fragmentima (*Oktobar u vagonu*, *Povest o Sonječki*). Diskontinuitet je potpuno inkorporiran u tekst koji ne beži od detalja tipičnog za fragment, a ujedno njihovim smenjivanjem nudi sugestivnu celinu, u kojoj važnu ulogu igra izvesna muzička, ritmična komponenta. Iako zvuči kao lako izvodljiva, takvu je celinu ipak potrebno umešno montirati; ona ne nastaje „spontanim pisanjem" niti se može svesti na kompiliranje uspešnih formula. Potrebno je njihovo orkestriranje, nalik alternaciji između „beznačajnog" i „suštinskog" na koju se Sioran poziva. O razmerama tog posla svedoči činjenica da je na aranžiranju fragmenata za *Nezgodu zvanu rođenje* Sioran, po sopstvenom priznanju, radio dve godine (1971–1973) i napravio najmanje sedam rukopisnih verzija. Objavljivanje *Svezaka* daje nam istovremeno uvid u materijal koji je koristio i pomaže nam da shvatimo da je do forme fragmentiranog eseja došao upravo podražavajući strukturu sveske.

Svoje sveske Sioran otpočinje kao poštovalac francuskih moralista XVIII veka. Dok ih vodi, menja žanr: postaje ljubitelj sveskopisaca, u prvom redu Lihtenberga, Žubera i Valerija. Žubera doživljava kao ideal skromnosti. Sioran mu maltene zavidi što je imao volje da ništa iz svojih teftera ne objavi za života. Lihtenbergove fragmente prepisuje i na nemačkom i na francuskom, a fascinira ga činjenica da je popisao 62 načina da se glava nasloni na lakat (što u jednom neobjavljenom fragmentu hvali kao poduhvat za koji običan književnik nije sposoban.) S Valerijem je odnos nešto komplikovaniji. Pošto je priznao njegov uticaj na rane radove, naročito na *Kratak pregled raspadanja*, Sioran se u toku pedesetih i šezdesetih sve više udaljava od autora *Morskog groblja*. „'Stil', kojim sam tako dugo bio opsednut, više me ne zanima", pokušava to da obrazloži 1966, „u njega sam verovao kad sam se 'kleo' u Valerija. Sada me interesuje srž, 'sadržaj'."

I pored ove rezerve, nameću se neodoljive paralele između Sioranovih i Valerijevih *Svezaka*. I Valeri je svoje sveske otpočeo kao izraz prezira prema književnosti. U tom pogledu bio je ekstremniji od Siorana: dvadeset godina ih je vodio ništa ne objavljujući, koncipirajući ih pre svega kao „duhovnu vežbu". Posle tog perioda ćutanja (1894–1914) počinje da štampa poeziju i eseje, uglavnom zasnovane na fragmentima iz svezaka.

Do kraja života, 1945, oko deset godina pokušava da svoje sveske priredi za integralno objavljivanje, što mu ne polazi za rukom.

Sioranov animozitet prema Valeriju dostiže vrhunac u trenutku pisanja eseja *Valeri nasuprot svojim idolima* (*Valéry face à ses idoles*). Ovaj tekst mu je sredinom šezdesetih naručio američki prevodilac i književni teoretičar Džekson Metjuz, kao predgovor jednom tomu Valerijevih sabranih dela. Sioran u eseju kritikuje Valerija najpre kao nekog ko nije bio rođeni pesnik, pa je iz te nesposobnosti razvio prezir prema „lirskim zanosima" i neumerenu ljubav prema „pravilima", strast prema poetici. U poeziji mu zamera preteranu vezanost za Reč, za jezik *per se*, ističući kako je jedan Dante, navodno za razliku od Valerija, bio opsednut samo „onim što je imao da kaže". Pošto i sam priznaje da ne ume da piše ni o čemu drugom nego o sebi, ne bi bila greška u ovom razračunavanju videti Sioranovu potrebu da raskrsti sa svojom ranijom poetikom, koja je prvenstveno usmerena na izbor reči i upečatljivu formulu kao jedinicu pisanja, tipičnu za *Kratak pregled raspadanja*.

Sioran u tom tekstu nalazi dovoljno poštenja da Valeriju oda poštu kao nekome ko ga je jednom zasvagda odučio od filozofskog žargona, kao svojevrsnom učitelju skepticizma. Međutim, Metjuz je, zbog preterano kritičnog tona, odbio tekst; Sioran će ga potom objaviti kao zasebnu knjigu (*L'Herne*, 1970), a potom u zbirci tekstova-omaža *Exercices d'admiration (Vežbe divljenja*, 1986*)*.

U tekstu *Valeri nasuprot svojim idolima* ipak upada u oči da Sioran, makar do 1972, nije bio detaljno upoznat s Valerijevim *Sveskama*. One su prvi put objavljene između 1957. i 1961. kao faksimil integralnog rukopisa (izd. CNRS). U obliku knjige, poređane po tematskom ključu, Valerijeve *Sveske* izlaze tek 1973. i 1974. u dva toma u okviru biblioteke *Plejada*. Moj zaključak je da se Sioran s njima pre štampanog izdanja uopšte nije pobliže upoznao. Da ih je čitao, sigurno bi bio blaži.

Dvadeset drugog juna 1957. Sioran otvara svoju prvu svesku. To je beležnica formata A5, sa spiralnim povezom, tamnocrvenih korica, obima od sto stranica, bez linija i kvadratića. Počinje da vodi beleške crnim penkalom na desnim stranicama. Od početka zapise obeležava velikom crtom kao zasebne fragmente. Od desete sveske (1964) nadalje, Sioran će početi da ispunjava i leve i desne stranice i beleške će se zgusnuti. Format se neće promeniti sve do 1970; sveska iz te godine (28) jeste beležnica A4 formata i broji 140 stranica.

Bilo je potrebno da prođe skoro petnaest godina da bi Sioran počeo detaljno da čita svoje sveske. U junu 1971. dešava se prvi vidljivi trag

osvešćivanja te prakse: „Rešio sam da sakupim razmišljanja rasuta po ove trideset dve beležnice. Tek ću za dva-tri meseca videti da li bi to moglo biti građa za knjigu (čiji bi naslov mogao biti 'Uzvici' ili 'Zabluda rođenja')." Ovaj književni projekat, koji će postati *O nezgodi zvanoj rođenje*, biće inicijalna kapisla za klasifikovanje ispunjenih beležnica. Sioran ih tada obeležava rimskim brojevima, fragmente zaokružuje ili ih obeležava krstićem, a poneku koricu ovlašno datira radi snalaženja.

Ono što se našlo u Sioranovom izboru građe za *Nezgodu* ne pokriva sve sveske koje je u tom periodu vodio. Iz selekcije odsustvuju manje beležnice koje je vodio na odmorima, najčešće u Dijepu. Iako ih nije obeležio brojem, sasvim sigurno je i njih koristio kao građu. *Sveske* koje su pred vama, u redakciji Simon Bue, od tih letnjih svezaka u izbor su uključile samo jednu, iz leta 1970, tako da se njena građa sastoji od ukupno 35 svezaka.

Kada su sveske posredi, nikad ne treba zaboraviti da su priređivači važniji od autora. Oni su ti koji pronalaze tekst, prepoznaju, organizuju ga i odlučuju šta bi i u kom obliku trebalo objaviti. Priređivači nameću kod i diktiraju recepciju. S druge strane, nijedan posthumni tefter, niti pre XX veka niti u novije vreme, nije objavljen u celosti, jer priređivanje je uvek selekcija.

Rođena 1919, Simon Bue bila je studentkinja engleske književnosti kada se 1942, u Latinskom kvartu, upoznala sa Sioranom. Počeli su ubrzo da žive zajedno, a kasnije je postala profesorka engleskog. Do kraja Sioranovog života nisu stupili u građanski brak. Ilinka Zafiropol, Sioranova prevoditeljka na engleski, svedoči o tome da je Simon dugo skrivala svoju vezu sa Sioranom od roditelja i da je, kad su dolazili u posetu u stan u Rasinovoj ulici koji je Sioran dobio na korišćenje, zagrađivala njegovu sobu predstavljajući ga kao cimera.

Simon je čitala sve Sioranove rukopise na francuskom i vršila ulogu prvog korektora, neretko i daktilografa. Kada je naišla na korpus svezaka korišćen za *Nezgodu zvanu rođenje*, Simon donosi dve važne odluke: da ga preda Biblioteci „Žak Duse" (Jacques Doucet) i da ga priredi za objavljivanje. Ako je prva odluka predstavljala korak ka očuvanju integralnosti Sioranovih beležnica, druga će se ispostaviti kao redukcija.

Nakon uvida u Sioranove sveske iz fonda Biblioteke „Žak Duse" mogao sam da sagledam razmere Simoninih intervencija. Na uzorku od ispisanih 2.000 fragmenata (od prve do sedme sveske, 1957–1963) može se utvrditi da je Simon objavila 1.413, a izostavila 587, više od petine. Prema Orelijanu Demaru, koji se Sioranovim sveskama bavi od njihovog prispeća u fond

biblioteke, ukupna količina neobjavljenih fragmenata može se proceniti na 20 procenata integralnog materijala.

U fragmentima koji su izostavljeni iz ovog izdanja ne nalazi se građa koja bitno odudara od objavljenih. Selektivnost priređivačice bila je neujednačena i teško je bilo naći jedan zajednički imenitelj za otpisivanje nekih delova. Ocenio bih subjektivno da je Simon s vremenom postajala sve svesnija značaja Sioranovih fragmenata i stepena njihove objavljivosti. Dok su u prvim, znatno praznijim sveskama, čitave stranice preskočene, te sadrže i do 40 % odbačenih fragmenata, dotle se u narednim, posebno od desete sveske nadalje, kad su beleške postale učestalije, postotak preskočenog smanjuje. Mogu se istaći izvesne tendencije te selektivnosti. Bue je najpre izostavljala veliki deo fragmenata koji su kritički upereni prema natalitetu i rađanju uopšte Sistematski je preskakala zapise na nepoznatim jezicima, nemačkom ili rumunskom. U druge faktore izostavljanja mogu spadati izbegavanje redundancije – jer Sioran neke rečenice opsesivno prepisuje iz sveske u svesku – kao i zanemarivanje preopširnih citata. Lični pečat vidi se u činjenici da je Simon proređivala zapažanja u kojima Sioran govori o njoj. U tim slučajevima, mogu posvedočiti kao čitalac, nije reč ni o kakvim sablažnjivim pasažima. Na primer, iz štampane verzije sveske VII (1963) uklonjen je spomen Simonine bolesti i lečenja o kojima je Sioran u to vreme učestalo pisao.

Kad je reč o vlastitim imenima, koja je Sioran navodio na različite načine, najčešće inicijalima ili generičkim „X.“, Bue ih je nesistematično svodila na inicijal prezimena. Ponegde, i u slučajevima kad su u tekstu navedena *in extenso*, svodila ih je na šifru „X“. Kad Sioran navodi više varijanti jednog fragmenta ili upotrebljene reči ne opredeljujući se ni za jednu, dešava se da se Simon opredeli i objavi onu koju smatra uspelijom. Na samo nekoliko mesta u njenom prepisu došlo je do pogrešne transkripcije izraza, imena, te preskakanja sintagmi ili rečenica unutar jednog fragmenta.

U tim slučajevima, kad se priređivačka intervencija vidno kosila sa rukopisnim originalom otežavajući razumevanje, kao i u slučaju polovično transkribovanih imena i inicijala, morao sam da zatražim dozvolu od nosioca prava da finalni tekst prevoda saobrazim rukopisnoj verziji. Delom i zbog toga, prevod Sioranovih *Svezaka* na srpski postao je prvi prevod ove knjige koji je uzeo u obzir rukopisnu građu i objavio određene delove neobjavljene na francuskom. Iako sam imao ceo rukopis u vidu, nisam nameravao da u ovo izdanje uključim fragmente koje je Simon Bue u celosti izostavila. Za to je potrebno sačekati da kompletnije izdanje *Svezaka* izađe na francuskom.

U svojoj veoma lično intoniranoj knjizi *Searching for Cioran,* Ilinka Zafiropol navodi kako joj je Simon Bue dala kopiju svezaka pre nego što će ih zaveštati biblioteci „Žak Duse". Prilikom objavljivanja jednog fragmenta u rumunskoj štampi, Bue joj je u junu 1997. napisala ljutito pismo: „Niste imali pravo da to učinite: pre svakog objavljivanja morate tražiti autorizaciju od Galimara. S druge strane, ja se u potpunosti protivim objavljivanju fragmenata izostavljenih iz izdanja koje će biti objavljeno u septembru – fragmenata koji će biti objavljeni tek posle 70 godina, što je, čini mi se zakonski rok. [...] Ako nameravate da prevedete *Sveske*, to morate učiniti na osnovu teksta koji će objaviti Galimar." (Navedeno prema Cioran: *Il nulla per tutti*, Mimesis, Milano, 2024, na italijanski preveo Laureto Rodoni.)

Jedanaestog septembra 1997. Simon Bue je nađena mrtva na plaži u Dijepu, ne dočekavši da vidi izdanje koje je priredila. Smrću Sioranove jedine legalne naslednice drama oko Sioranovih svezaka tek počinje. Godine 1998, službenici Biblioteke „Žak Duse" dolaze u Sioranov stan da popišu eventualni preostali materijal i odlaze utvrdivši da ništa ne nedostaje. Jedna bibliotekarka je konstatovala da se u podrumu nalazi „krš nedostojan opisa". Tada, na poziv Simoninog brata Anrija, pariska staretinarka Simon Bolez (Simone Baulez) dolazi da raščisti otpad iz podruma. Prema svedočenju lista *Libération*, na nekakvom ćupu videla je natpis „Simon i Sioran" u kojem je našla gomilu svezaka. Znajući da je stan pripadao piscu, rešila je da sačuva sve rukopise. Reporter lista, Vensan Nos, koji je otkrio aferu, ovako piše o ulovu: „Tu se našlo trideset sedam svezaka spiralnog poveza, ispisanih crvenim i plavim mastilom, ispunjenih gustim ispravkama. Nekoliko verzija njegovog magnum opusa, *O nezgodi zvanoj rođenje*, za koji po izlasku misli da je 'promašen'. Napušteni naslov: *Nostalgija za potopom*. Prva ruka, zabeležena u nesanici: 'Opsesija rođenjem plod je neprospavanih noći...' Nacrti knjiga *Čerečenje* i *Priznanja i anateme*, punktirani aforizmima: 'Bog je mučitelj bez premca. Kako može da nanosi ovakve sate!' 'Nezavršiva zabezeknutost... Nikada se u biću nisam osećao kod kuće... Privlači me samo ono što mi prethodi, beskrajni trenuci u kojima me još nije bilo... Nerođenost je moje utočište...' (autor je sve precrtao)" (*Libération*, 8. decembar 2008). Osim nekoliko verzija objavljenih knjiga, u gomili su se našle i beležnice navedene kao „intimni dnevnici", koje je Sioran vodio između 1972. i 1989. godine. To je zapravo bio nastavak *Svezaka*, i Sioran ga je koristio kao građu za kasnije knjige.

Rukopisi su 2005. izneti na aukciju. Saznavši za to, Biblioteka „Žak Duse", kao legitimni nosilac prava, tužila je Simon Bolez. Međutim,

godine 2008. doneta je presuda po kojoj su rukopisi pripali njoj budući da ih je prva pronašla. U njenu odbranu je istaknuta izjava predstavnika biblioteke da pri popisivanju Sioranove imovine u podrumu nisu našli ništa vredno pažnje.

Deo neobjavljenog korpusa, koji pokriva period 1972–1980, danas je sačuvan u Biblioteci „Žak Duse", ponajviše zahvaljujući zalaganju Orelijana Demara. Institucija koja je izgubila bitku protiv antikvarke ušla je u trag pojedinim sveskama i otkupila ih tek 2023. godine. Ako se izuzmu dva korpusa rukopisa za *Nezgodu zvanu rođenje*, *Čerečenje* i *Priznanja i anateme*, sam korpus svezaka broji 23 beležnice. Većinom su formata A4, od 140 i više strana, a poneke od njih obeležene su slovima, od A do I. Na naslovnici prve (novembar 1972 – jul 1973) navedeni su i broj XXXV i slovo A; ovo kodiranje svedoči o tome da je u pitanju poslednja sveska iz prethodnog, a prva iz novog korpusa. U hronološkom smislu, poslednji zapis datira iz 1987. godine, zabeležen u toku letovanja. Ovaj korpus je bio izdvojen od prvog pre svega zato što je služio za rad na drugim knjigama. I sva je prilika da ni sama Simon Bue nije znala gde ga Sioran skriva.

Trenutno je u Francuskoj u pripremi objavljivanje neobjavljenih svezaka, kao i drugo izdanje *Cahiers 1957–1972*, na osnovu rukopisa, nezavisno od Simonine redakcije. Nažalost, što se tiče velikog broja drugih beležnica i rukopisa iz perioda 1982–1989, Demar, koji je direktno pratio aukcije i u Francuskoj i u Rumuniji, tvrdi da su najverovatnije nepovratno izgubljene.

U jednoj od poslednjih svezaka, iz 1981, Sioran prepisuje fragment iz neke beležnice iz 1940. godine. Samocitat otkriva ono što se dalo i naslutiti: da je Sioran sveske vodio i pre 1957. Ovaj detalj nam u malom pokazuje prirodu posthumno pronađenih svezaka. One su uvek u fragmentarnom obliku i njihovu celinu i vremenski raspon nemoguće je obuhvatiti kao uređeni skup, na način na koji se zaokružuje objavljeno delo jednog pisca. Kontroverza nastala povodom svezaka i drugih rukopisa, ubeđen sam, izuzetno bi zabavila njihovog autora. Ujedno bi dala njegovim geslima za pravo. Sioranu je na kraju krajeva zaista pošlo za rukom da „ne da sve od sebe".

decembar 2024.

REČI ZAHVALNOSTI

U radu na prevodu i priređivanju Sioranovih Svezaka pomogli su mi mnogi pojedinci i institucije, kojima na ovom mestu želim da se zahvalim.

Najpre veliku zahvalnost dugujem francuskom Nacionalnom centru za knjigu (CNL) i rukopisnoj biblioteci „Žak Duse“ u Parizu. CNL ne samo da mi je dodelio finansijsku potporu i stipendijski boravak u Parizu, već mi je omogućio da konsultujem, fotografišem i objavim odlomke iz Sioranovih rukopisnih svezaka iz bibliotečkog fonda. Posebno se zahvaljujem Tijeru Ašaru (Thierry Achard) i Nikoli Ditanu (Nicolas Dutent), uvek pristupačnim stručnjacima iz CNL, a iz Biblioteke „Žak Duse“ direktoru Žilijenu Donadiju (Julien Donadille) i bibliotekarki Anais Delmot (Anaïs Delmotte) za potpuni izlazak u susret.

U dešifrovanju Sioranovih citata i identifikovanju osoba koje se kriju iza inicijala najviše mi je pomogao dragoceni blog koji vodi Laureto Rodoni, švajcarski prevodilac italijanskog izraza koji je pažljivo odgovarao na moje konjekture. Orelijan Demar (Aurélien Demars), specijalista za Sioranove rukopise, i pored Nikole Kavajesa, jedan od priređivača Plejadinog izdanja Sioranovih Dela, podelio je sa mnom niz dragocenih detalja o rukopisima koji su poslednji dospeli u fond Biblioteke „Žak Duse“.

Veliku zahvalnost dugujem prijatelju Bogdanu Mihaju Damjanu (Bogdan Mihai Damian), srbisti iz Bukurešta, za pomoć oko svih navoda na rumunskom i aluzija na rumunske autore. Ivanu Milenkoviću se zahvaljujem za konsultovanje oko izvesnih filozofskih pojmova, a Zorislavu Paunkoviću sa prevod pojedinih navoda s ruskog.

I najzad, zahvaljujem Petru Arbutini, Maji Živković i Sanji Nedeljković, urednici ovog izdanja, kao i celom izdavaštvu Službenog glasnika, na tome što su imali razumevanja i strpljenja za istraživački deo ovog zahtevnog poduhvata.

Bojan Savić Ostojić
decembar 2024.